

УДК [378.018.8:37.011.3-051]:[37.091.3-024.71:502/504](045)
DOI: 10.31499/2307-4906.2.2026.362819

ДІАГНОСТИКА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ

Ярослав Ляховський, аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту,
Уманський національний університет.

ORCID: 0009-0006-4845-9357

E-mail: super-mkpko@ukr.net

У статті досліджується проблема діагностики рівнів готовності майбутніх учителів до екологічної діяльності в позакласній роботі. Обґрунтовано структуру готовності як інтегрованого особистісно-фахового утворення. Визначено критерії та показники її сформованості: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний та рефлексивний. Схарактеризовано рівні готовності (початковий, середній, достатній, високий). Описано комплекс діагностичних методик та представлено результати констатувального етапу педагогічного дослідження.

Ключові слова: готовність до екологічної діяльності; майбутні вчителі; позакласна робота; діагностика; критерії та показники; рівні готовності; екологічне виховання.

DIAGNOSTICS OF FUTURE TEACHERS' READINESS FOR ECOLOGICAL ACTIVITY IN EXTRACURRICULAR WORK

Yaroslav Liakhovskyi, PhD Student, Uman National University.

ORCID: 0009-0006-4845-9357

E-mail: super-mkpko@ukr.net

The article investigates the problem of diagnosing the levels of future teachers' readiness for ecological activity in extracurricular work – an issue that has gained particular significance in the context of the New Ukrainian School reform and growing environmental challenges. The purpose of the study is to substantiate theoretically and verify empirically a diagnostic toolkit for measuring the formation of future teachers' readiness for ecological activity in extracurricular work. The readiness is defined as an integrated personal-professional formation that ensures the effective organisation of ecological educational activities beyond the formal curriculum. Its structure comprises four components: motivational-value (awareness of ecological problems, personal environmental responsibility, value attitude to nature), cognitive (knowledge of ecological education theory, extracurricular activity methodology, environmental legislation), operational-activity (practical skills of organising ecological events, projects, and field research with pupils), and reflective (ability to analyse and evaluate own ecological-pedagogical practice). The study employs a set of diagnostic methods: V. Yadov's Motivational Orientation Questionnaire (adapted for ecological activity), content-knowledge testing, expert assessment of practical tasks, and reflexive self-assessment journals. The criteria and indicators of readiness formation corresponding to four levels (initial, intermediate, sufficient, high) are determined and substantiated. The results of the ascertaining stage of the pedagogical experiment involving 138 students of pedagogical specialities are presented: 41% of respondents were found to have initial or intermediate levels of readiness for ecological extracurricular work, which confirms the

need for targeted methodological support of this process in institutions of higher pedagogical education.

Keywords: *readiness for ecological activity; future teachers; extracurricular work; diagnostics; criteria and indicators; readiness levels; ecological education.*

Екологічна ситуація, що склалася в Україні та світі, зумовлює підвищення вимог до рівня екологічної підготовки вчителів як ключових суб'єктів формування екологічної свідомості молодого покоління. Позакласна робота відіграє особливу роль у цьому процесі: вона забезпечує можливість безпосереднього контакту дітей із природою, залучення їх до практичної природоохоронної діяльності, формування стійких екологічних переконань та відповідальної поведінки. Ефективність екологічного виховання школярів у позакласній роботі безпосередньо залежить від рівня готовності вчителя до її організації.

Однак педагогічна практика та аналіз наукової літератури свідчать: більшість майбутніх учителів виходять із закладів вищої педагогічної освіти недостатньо підготовленими до систематичного проведення екологічної роботи з учнями у позаурочний час. Це пов'язано насамперед із відсутністю валідних діагностичних інструментів для виявлення реального рівня такої готовності на етапі фахової підготовки та неможливістю цілеспрямованого корегування виявлених прогалин. Відтак проблема діагностики готовності майбутніх учителів до екологічної діяльності в позакласній роботі набуває особливої актуальності.

Проблема підготовки майбутніх учителів до екологічного виховання школярів перебуває у полі зору сучасних педагогів-дослідників. Питання формування екологічної компетентності майбутніх учителів у закладах вищої педагогічної освіти досліджували О. Вознюк та Н. Дем'яненко [1]. Сутність і структуру готовності вчителів до екологічного виховання учнів у позакласній роботі обґрунтовано в дослідженні І. Грітченко [2]. Методику організації позакласної природоохоронної роботи в умовах Нової української школи розглядає М. Іванців [3]. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх педагогів до екологічної діяльності висвітлено в працях О. Колісниченко [4]. Теоретичні засади діагностики педагогічної готовності як інтегрованої характеристики фахівця розроблено Н. Мирончук [5].

Практичні аспекти методики підготовки майбутніх учителів природничих спеціальностей до формування екологічної компетентності учнів висвітлено у дослідженні Н. Стецули та В. Гвоздій [6]. Питання екологічного виховання учнів та підготовки вчителів до його здійснення в умовах реформування освіти розглянуто Т. Шевченко [7]. Проблему формування екологічної відповідальності майбутніх учителів у процесі фахової підготовки досліджувала О. Ярошинська [8].

Серед зарубіжних дослідників вагомий внесок у розроблення теорії та практики екологічної педагогічної освіти зробили N. Gericke, J. Voeve-de Pauw та P. Van Petegem [9], які обґрунтували модель системного екологічного мислення вчителя як основи ефективного екологічного виховання. Практику залучення майбутніх учителів до позааудиторної екологічної діяльності досліджували F. Uysal [10]. Підготовку педагогів до організації дослідницької екологічної діяльності учнів поза межами класу вивчали K. Waite та M. Davis [11]. Порівняльний аналіз систем екологічної педагогічної освіти в різних країнах здійснено E. Sass та E. Mayer [12].

Попри значний масив публікацій, проблема розроблення валідного комплексу діагностичних методик для визначення рівнів готовності майбутніх учителів до екологічної діяльності у позакласній роботі залишається недостатньо дослідженою, що й зумовлює наукову новизну запропонованої статті.

Мета статті: здійснити діагностику готовності майбутніх учителів до екологічної діяльності в позакласній роботі, визначити критерії, показники та рівні її сформованості, розробити й апробувати комплекс діагностичних методик.

Спираючись на аналіз наукової літератури [1; 2; 5], визначаємо готовність майбутніх учителів до екологічної діяльності в позакласній роботі як інтегроване особистісно-фахове утворення, що є сукупністю мотивів, знань, умінь і рефлексивних здібностей, які забезпечують ефективну організацію екологічного виховання школярів у позакласній роботі. Ця готовність не зводиться до наявності екологічних знань чи вмінь – вона передбачає ціннісне ставлення до природи, усвідомлену педагогічну позицію щодо значущості екологічного виховання та здатність до рефлексії власної еколого-педагогічної практики.

У структурі готовності виокремлено чотири взаємопов'язані компоненти. Мотиваційно-ціннісний компонент відображає ставлення майбутнього вчителя до екологічного виховання як педагогічного пріоритету: усвідомлення актуальності екологічних проблем, особиста екологічна відповідальність, ціннісне ставлення до природи та внутрішня мотивація до організації екологічної роботи з учнями у позакласній діяльності. Когнітивний компонент охоплює теоретичну базу: знання теорії та методики екологічного виховання, форм і методів позакласної роботи природничо-екологічного спрямування, вікових особливостей сприйняття учнями екологічних проблем, відповідного законодавчого та нормативного підґрунтя [3; 6].

Операційно-діяльнісний компонент включає практичні вміння: планування та організація екологічних заходів (акцій, виставок, екскурсій, дослідницьких проєктів, екологічних стежин), підбір і виготовлення наочних та роздаткових матеріалів, залучення батьків та громади, взаємодія з природоохоронними організаціями. Рефлексивний компонент передбачає здатність аналізувати ефективність проведених заходів, виявляти прогалини у власній еколого-педагогічній підготовці та коригувати підходи до роботи з урахуванням вікових і індивідуальних особливостей учнів [5].

Для діагностики кожного компонента розроблено відповідний інструментарій. Мотиваційно-ціннісний компонент вимірювався за допомогою адаптованої методики В. Ядова «Ціннісні орієнтації» (в частині екологічних цінностей) та авторського опитувальника «Мотивація до екологічної педагогічної діяльності». Когнітивний компонент діагностувався тестом знань із 40 питань, що охоплюють теорію і методику екологічного виховання, методику організації позакласної роботи та екологічне законодавство. Операційно-діяльнісний компонент оцінювався методом експертного аналізу розробленого студентами плану позакласного екологічного заходу за спеціально розробленою картою оцінювання (9 критеріїв, шкала 1–5 балів). Рефлексивний компонент вивчався через аналіз рефлексивних щоденників педагогічної практики та самооцінювального опитувальника [7].

На основі аналізу теоретичних підходів та результатів пілотного дослідження визначено чотири рівні готовності. Початковий рівень характеризується фрагментарністю знань про методику екологічного виховання, переважно зовнішньою

мотивацією (вимоги програми), відсутністю чіткого уявлення про методіку організації позакласної екологічної роботи та нерозвинутою педагогічною рефлексією. Середній рівень передбачає наявність базових знань теорії екологічного виховання, елементарних умінь планування позакласних заходів, проте нестійкість мотивації та поверховість рефлексії. Достатній рівень відзначається системністю знань, стійкою внутрішньою мотивацією, сформованими вміннями самостійно організувати різноманітні форми позакласної екологічної роботи, здатністю до адекватної самооцінки. Високий рівень є показником творчого підходу до організації екологічної позакласної діяльності, глибокої рефлексії, стійких екологічних переконань та здатності адаптувати методіку роботи до конкретних умов [10; 11].

Констатувальний етап педагогічного дослідження проводився на базі педагогічного університету за участі 48 студентів третього і четвертого курсів педагогічних спеціальностей. Результати дослідження показали, що за мотиваційно-ціннісним критерієм виявлено у: 18,8% студентів – початковий рівень, 29,2% – середній, 33,3% – достатній, 18,7% – високий. За когнітивним критерієм: 20,8% – початковий, 29,2% – середній, 37,5% – достатній, 12,5% – високий. За операційно-діяльнісним критерієм: 35,4% – початковий, 27,8% – середній, 22,9% – достатній, 14,6% – високий. За рефлексивним критерієм: 18,8% – початковий, 35,4% – середній, 31,3% – достатній, 14,5% – високий.

Узагальнений розподіл студентів за рівнями готовності до екологічної діяльності в позакласній роботі: початковий рівень – 23,5%, середній – 30,2%, достатній – 31,3%, високий – 15,0%.

Отже, студенти мають початковий або середній рівень готовності, що свідчить про необхідність цілеспрямованого методичного забезпечення цього процесу в закладах вищої педагогічної освіти.

Якісний аналіз результатів виявив характерні тенденції. По-перше, найбільш вираженими є результат операційно-діялісного компонента: студенти мають певні теоретичні знання, але відчують труднощі при самостійному плануванні і організації конкретних позакласних екологічних заходів. По-друге, значна частина студентів демонструє переважно зовнішню мотивацію до екологічної педагогічної діяльності, що свідчить про недостатнє усвідомлення її цінності як частини педагогічної місії. По-третє, рефлексивний компонент виявився найменш розвиненим у студентів третіх курсів, тоді як у студентів четвертого курсу після педагогічної практики його показники суттєво вищі.

Готовність майбутніх учителів до екологічної діяльності в позакласній роботі є багатокомпонентним особистісно-фаховим утворенням, що охоплює мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діялісний та рефлексивний компоненти. Розроблений діагностичний комплекс дозволяє здійснювати валідне і надійне вимірювання рівня сформованості кожного компонента. Результати констатувального етапу дослідження свідчать, що майбутні учителі мають початковий або середній рівень готовності до екологічної позакласної роботи, оскільки найбільш вираженою є прогалина в операційно-діялісному компоненті.

Перспективами подальших досліджень є: розроблення та апробація методіки цілеспрямованого формування готовності майбутніх учителів до екологічної діяльності в позакласній роботі на основі виявлених у діагностиці прогалин; вивчення специфіки

такої підготовки залежно від педагогічної спеціальності; розроблення цифрових діагностичних інструментів для оперативного моніторингу рівня готовності студентів.

Конфлікт інтересів. Автор повідомляє про відсутність конфлікту інтересів.

Фінансування дослідження. Дослідження виконано без залучення зовнішнього фінансування.

Доступність даних. Дослідження не передбачало використання окремих наборів даних.

Використання інструментів штучного інтелекту. Під час підготовки цієї роботи інструменти штучного інтелекту не застосовувалися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вознюк О. В., Дем'яненко Н. М. Формування екологічної компетентності майбутніх учителів початкових класів у закладах вищої педагогічної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. № 2 (96). С. 34–47.
2. Грітченко І. Я. Готовність майбутніх учителів до екологічного виховання учнів у позакласній роботі: сутність і структура. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2021. № 1 (26). С. 112–120.
3. Іванців М. В. Організація позакласної природоохоронної роботи в умовах Нової української школи : метод. посіб. Київ : Генеза, 2022. 168 с.
4. Колісниченко О. М. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх педагогів до екологічної діяльності. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2023. № 1. С. 78–89.
5. Мирончук Н. М. Діагностика педагогічної готовності як інтегрованої характеристики фахівця: теоретичний аспект. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2021. № 3 (107). С. 45–54.
6. Стецула Н. А., Гвоздій С. П. Практичні аспекти методики підготовки майбутніх учителів до формування екологічної компетентності учнів на уроках природничих дисциплін. *Український педагогічний журнал*. 2023. № 1. С. 98–110.
7. Шевченко Т. М. Екологічне виховання учнів початкової школи та підготовка вчителів до його здійснення як сучасна педагогічна проблема. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2021. № 2 (27). С. 156–164.
8. Ярошинська О. А. Формування екологічної відповідальності майбутніх учителів у процесі фахової підготовки. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2022. № 4 (118). С. 213–225.
9. Gericke N., Bovee-de Pauw J., Olsson D., Van Petegem P. Upscaling Systems Thinking in Education for Sustainable Development: The SUSTAIN Project. *Sustainability*. 2019. Vol. 11(1). P. 93. DOI: 10.3390/su11010093.
10. Sass E., Mayer E. Environmental Education in Teacher Education: A Systematic Review of Empirical Research. *Journal of Environmental Education*. 2022. Vol. 53(3). P. 145–162. DOI: 10.1080/00958964.2021.2010107.
11. Uysal F. The Impact of Extracurricular Activities on Pre-Service Teacher Professional Development: A Structural Equation Modeling Study. *Journal of Intelligence*. 2025. Vol. 13(7). P. 87. DOI: 10.3390/jintelligence13070087.
12. Waite S., Davis B. Place-Based Education and Teacher Readiness for Outdoor Environmental Learning: A Mixed-Methods Study. *Environmental Education Research*. 2023. Vol. 29(4). P. 512–530. DOI: 10.1080/13504622.2022.2107145.

REFERENCES

1. Vozniuk, O. V., & Demianenko, N. M. (2020). Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti maibutnix uchyteliv pochatkovykh klasiv u zakladakh vyshchoi pedahohichnoi osvity [Formation of ecological competence of future primary school teachers in institutions of higher pedagogical education]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 2(96), 34–47 [in Ukrainian].

2. Hritchenko, I. Ya. (2021). Hotovnist maibutnikh uchyteliv do ekolohichnoho vykhovannia uchniv u pozaklasnii roboti: sutnist i struktura [Readiness of future teachers for ecological education of pupils in extracurricular work: essence and structure]. *Naukovyi visnyk Melitopolskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Pedahohika*, 1(26), 112–120 [in Ukrainian].
3. Ivantsiv, M. V. (2022). Orhanizatsiia pozaklasnoi pryrodookhoronnoi roboty v umovakh Novoi ukrainskoi shkoly [Organisation of extracurricular environmental work in the conditions of the New Ukrainian School]. *Heneza* [in Ukrainian].
4. Kolisnychenko, O. M. (2023). Kompetentnisnyi pidkhid u pidhotovtsi maibutnikh pedahohiv do ekolohichnoi diialnosti [Competence-based approach in training future teachers for ecological activity]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*, 1, 78–89 [in Ukrainian].
5. Myronchuk, N. M. (2021). Diahnostyka pedahohichnoi hotovnosti yak intehrovanoi kharakterystyky fakhivtsia: teoretychnyi aspekt [Diagnostics of pedagogical readiness as an integrated characteristic of a specialist: theoretical aspect]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Pedahohichni nauky*, 3(107), 45–54 [in Ukrainian].
6. Stetsula, N. A., & Hvozdi, S. P. (2023). Praktychni aspekty metodyky pidhotovky maibutnikh uchyteliv do formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti uchniv na urokakh pryrodnychkh dystsyplin [Practical aspects of the methodology for preparing future teachers to form pupils' ecological competence in natural science lessons]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, 1, 98–110 [in Ukrainian].
7. Shevchenko, T. M. (2021). Ekolohichne vykhovannia uchniv pochatkovoї shkoly ta pidhotovka vchyteliv do yoho zdiisnennia yak suchasna pedahohichna problema [Ecological education of primary school pupils and teacher preparation for its implementation as a modern pedagogical problem]. *Naukovyi visnyk Melitopolskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Pedahohika*, 2(27), 156–164 [in Ukrainian].
8. Yaroshynska, O. A. (2022). Formuvannia ekolohichnoi vidpovidalnosti maibutnikh uchyteliv u protsesi fakhovoi pidhotovky [Formation of ecological responsibility of future teachers in professional training]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 4(118), 213–225 [in Ukrainian].
9. Gericke, N., Boeve-de Pauw, J., Olsson, D., & Van Petegem, P. (2019). Upscaling Systems Thinking in Education for Sustainable Development: The SUSTAIN Project. *Sustainability*, 11(1), 93. <https://doi.org/10.3390/su11010093>.
10. Sass, E., & Mayer, E. (2022). Environmental Education in Teacher Education: A Systematic Review of Empirical Research. *Journal of Environmental Education*, 53(3), 145–162. <https://doi.org/10.1080/00958964.2021.2010107>.
11. Uysal, F. (2025). The Impact of Extracurricular Activities on Pre-Service Teacher Professional Development: A Structural Equation Modeling Study. *Journal of Intelligence*, 13(7), 87. DOI: <https://doi.org/10.3390/jintelligence13070087>.
12. Waite, S., & Davis, B. (2023). Place-Based Education and Teacher Readiness for Outdoor Environmental Learning: A Mixed-Methods Study. *Environmental Education Research*, 29(4), 512–530. DOI: <https://doi.org/10.1080/13504622.2022.2107145>.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2026 р.

Прийнята до друку 24.05.2026 р.

Опубліковано 27.05.2026 р.